

Literatūra • menas • mokslas

DRAUGAS — šeštadieninis priedas

2000 m. lapkričio 25 d.

Nr. 229 (43)

Saturday supplement November 25, 2000

No. 229 (43)

Prūsų sukilimas ir Herkus Mantas

Laimutė Vasiliauskienė

Mazosios Lietuvos Reikalų tarybos vicepirmininkas, istorijos daktaras Algirdas Matulevičius, kartu su Lietuvos Mokslininkų rūmų direktoriumi Telesforu Urbaiciu, surengė vakarą, skirtą Didžiajam prūsų sukilimui (1260-1274 m.) prieš vokiečių (kryžiuočių) ordina ir jo žymiausiajam karvedžiui Herkui Mantui atminti.

Renginį pradėjo Mokslo akademijos folklorinis ansamblis „Bijuta“. Po mažlietuvų dainų ir šokių dr. A. Matulevičius apžvelgė sukilimo reikšmę, išvardijo visus negausius pirmuosius šaltinius (tarp jų — grožinės literatūros, vokiečių kalba išleistas 1897 m. M. Springbornio bei 1936 m. (lietuvių kalba 1937 m.) B. H. Keyserlingko romanus, pademonstravo istoriko dr. Romo Batūros sudarytą ir lietuvių kalba 1985 m. išleistas Petro Dusburgiečio XIV a. pradžios kronikos žemėlapi, kuriame nurodyti svarbiausi mūšiai, Herkaus Manto gimtinė bei žuvimo vieta.

Istorikas Rimantas Jاسas pabrėžė, kad dabar daugiausia remiamasi vienintele, plačiai nušvietusia prūsų sukilimą Petro Dusburgiečio „Prūsų žemės kronika“. Ji, nors nurodo tikslus faktus, bet parašyta tendencingai, bei XVI a. pradžios Simono Grunau kronika, kurioje pernelyg daug fantazijos, tačiau detalai aprašyti to meto žmonių buities vaizdai, senasis baltų tikėjimas. Pernai pasirodžiusioje archeologų dr. Valdemaro Šimėno ir Vladimiro Kulakovo knygoje *Užmirštieji prūsai* taip pat gausu pasakojimų bei padavimų, tiesa, paremtų vien archeologijos duomenimis.

Iki šiol istorikus neramina vienas klausimas: kaip galėjo beraščiai prūsai, teturėdami medines pilies, per visą prūsų-kryžiuočių karą net 50 metų

atsilaikyti prieš tokią stiprią kryžiuočių ordino kariuomenę, tuo metu turėjusią jau Romos imperijos patyrimą bei nuolat remiamą popiežių, Vokietijos imperatorių, Lenkijos, Bohemijos, Čekijos, Saksonijos ir kitų kraštų kryžininkų. Neatsitiktinai, pradėdamas savo pranešimą „Kokia kalba kalbėjo Herkus Mantas“, akademijos prūsologas Vytautas Maziulis pabrėžė: „Jeigu ne prūsų kraujas, pralietas per 50 metų už laisvę, šiandien nebūtų ir Lietuvos“.

Faktas tas, kad išnykę mūsų broliai prūsai iš tiesų buvo tikri didžiaviriai, stiprūs ir kūrė, ir siela, jei ilgą laiką vertė kryžiuočius jų bijoti ir statyti galingas mūro pilies (Marienburg, Marienwerderio, Kulmo, Torunės, Balgos, Karaliaučiaus) labai sunkiai užimtų medinių prūsų pilių vietoje. Dr. Algirdas Matulevičius padarė prielaidą, o kas būtų, jei prūsai tuomet visgi būtų laimėję? Galbūt šiandien mūsų tėvynė būtų vadinama ne Lietuva, o Prūsia, o jos žemės ribos ir civilizacijos lygis prilygtų didžiosioms Vakarų valstybėms. Aišku tik viena, kad šis sukilimas, nors baigėsi tragiškai, ilgam sustabdė Vakarų ir Vidurio Europos, o visų pirma Vokietijos imperijos agresiją prieš Lietuvos valstybę.

Ar deramai įamžintas Herkaus Manto atminimas? 1983 m. Klaipėdoje, Manto gatvėje, pastatytas skulptoriaus rezistento Vytauto Mačiuko sukurto granito paminklas. Karaliaučiaus krašte, Narkyčiuose (dab. rus. Meždurečje), prie pat Auksinės ir Priegliaus santakos, netoli Mongarbio kalno, prie Romovės, kur, manoma, ir yra Manto žuvimo vieta (R. Batūra), 1993 rugpjūčio mėnesį buvo pastatytas kitas paminklas, vaizduojantis tris dalis sukapotą žaltį.

Tačiau netrukus Karaliaučiaus valdžios pavadintas „revanšistiniu“ ir 1994 liepos mėnesį demontuotas: tris dalis sukapotas žaltys valdžios atstovei Irinai Kuznecovai kažkodėl priminė padalytas Mazosios Lietuvos žemes (Karaliaučiaus kraštą, Klaipėdos kraštą ir Lenkijoje Galdapės apylinkes), kurias lietuviai neva norį sujungti į vieną kraštą ir prisijungti prie Lietuvos valstybės. Vėliau buvo teisinamasi, kad paminklas buvęs pernelyg mažas, o prieš jį statant pirmiau reikėję paskelbti konkursą. Šio paminklo demontavimą Mazosios Lietuvos reikalų tarybos pirmininkas kraštotyrininkas Vytautas Šilas vakaro metu pavadino vandalizmo aktu.

Kas gi buvo tas Herkus Mantas, kitaip Montė, istoriniuose šaltiniuose vadinamas Hercus Monte (pasak akademiko Vytauto Mažiulio, tai aiškus vardo trumpinys, greičiausiai kilęs iš Mantiūnų giminės Notangos žemėje), apie kurį vokiečiai buvo sudėję anekdotus (įvairiuose istorijos šaltiniuose nenugalimasis nematomas Mantas, kuris galis išdygti iš po žemių, minimas net šešis kartus)?

Manoma, kad jis gimė apie 1225 metus Notangoje (dab. Lenkijos ir Karaliaučiaus srities pasienis, Lenkijos pusėje). Jaunystėje buvęs paimtas įkaitu, Magdeburge išmoko vokiškai, išėjo karo riterio mokslus. Pasak dr. Algirdo Matulevičiaus, jis buvo, kaip ir dauguma prūsų jaunuolių belaisvių Magdeburge, rengiamas savo kolaborantų (panašiai kaip sovietmečiu Maskvoje buvo rengiami karininkai ir iš Lietuvos), tačiau liko ištikimas savo Tėvynei, o pas priėmus igitas karines žinias priėmė išsivaduojamajai kovai. Per I prūsų sukilimą (1242-1249) prūsai buvo išsikovoję

labai palankias sąlygas — buvo skelbiama: tiems iš vikingų (didžiūnų, kilmingųjų), kurie priims krikštą, bus pripažįstamas riterio statusas. Tačiau dauguma to nepaisė, nors ir anuomet tarp jų pasitaikė ir išdavikų, trokštančių privilegijų (Vėluvos, Tepliuvos ir kitos pilys buvo užimtos ne be jų pagalbos).

Didįjį prūsų sukilimą paskatino 1260 m. lietuvių žemaičių pergalė prieš Livonijos ir Prūsijos kryžiuočius Durbės (prie Durbės ežero Kurše) mūšyje. Tais metais rugsėjo 20 dieną prasidėjęs sukilimas apėmė visą Prūsą (išskyrus Pamedės žemę). Žymiausias vadas buvo Herkus Mantas. Divanas Kliokys (Lokys) vadovavo Bartos, Auktuma — Pagudės, Glandas — Sembos, Glapas — Varmės žemių sukilėliams. Pirmasis Herkaus Manto laimėtas mūšis įvyko 1261 m. sausio 21 dieną Pokarviuose, netoli Brandenburgo, prie Aistmarių. Iki 1263 m. sukilėliams talkino ir Lietuvos karaliaus Mindaugo siunčiamų vadų Treniotos, Švarno kariuomenės, puldamos Mazoviją (Mozūriją), Pavyslyje-Kulmą bei Pamedę. Antroji didelė Manto pergalė — 1263 m. pavasarį ties Liubava, netoli Vyslos žemupio. Manoma, kad šiame mūšyje Mantas sudavė Ordinui didesnį smūgį negu Durbės mūšyje — mat jame dalyvavo visi kryžiuočių vadai. Beje, Herkus Mantas 1262 m. sausio vadovavo ir Karaliaučiaus (Koenigsbergo) pilies apgulai, bet ietimi buvo sužeistas ir su kariuomene pasitraukė. 1260-1264 m. kryžiuočių jungo nusiurkė prūsų žemes Sembą, Bartą, Notangą, pietinę Varmę ir Pagudę — beveik visa Prūsia.

Nuo 1265 m. tarp sukilėlių ėmė reikštis nuovargis, nuo

Krikštai senose Prūsų kapinėse.

kruvinių kovų zuvo daug prūsų, dėl ekonominės blokados ėmė trukti ginklų, grėse badas. Iniciatyvą kare perėmė kryžiuočiai ir gausėjantys jų talkininkai kryžininkai. Po Lietuvos karaliaus Mindaugo mirties (1263) lietuvių kunigaikščiai tarpusavyje vaidinąsi, todėl prūsams nebe padėjo, o į Prūsą daugiau ėmė plūsti kryžininkų. Visgi 1271 m. bartai su pagudėnais smarkiai sumušė priešą prie Zirgūnos upės, 1272-1273 m. Kulmo srityje nusiaubė Skomanto vadovaujami sudūviai (varkiniai jotvingiai). 1273 m. zuvo didysis vadas Mantas. 1274 m. sukilimas buvo numalšintas.

Kas žinoma apie Manto šeimą? Istoriniai šaltiniai nenurodo, kad jis turėjęs žmoną vokiečių ar įkaitų sūnų. Visa tai — literatūrinė išmonė. Kryžiuočiams talkinęs Hirzhalsas,

kuris vėliau kaip belaisvis buvo paaukotas prūsų dievams, iš tiesų gyveno. Manoma, kad jo namuose Magdeburge, Vokietijoje, gyvenęs nelaisvėje Mantas. Tiesa ir tai, kad Mantas nenorėjęs jo aukoti ir dėl to nusižengęs senjo tikėjimo papročiams — liepas antrą kartą traukti burtus, kurie nieko nepakeitė. Kronikininkas Petras Dusburgietis (matyt, todėl, kad pats buvo kunigas, Vokiečių ordino kapelionas) pirmą kartą liepė įsidėmėti, kad po to, kai Hirzhalsas atidavė sielą dievams, „iš burnos išskrido balčių balčiausias karvelis“. Juozo Grušo 1957 m. išleista romane (kaip ir vokiečių rašytojo B. H. Keyserlingko *Montė — sukilėlis*, vok. *Monte der Rebell* bei pagal Sauliaus Šaltenio scenarijų ir režisieriaus Raimondo Vabalo 1972 m. pastatytą kino filmą Herkaus

Manto asmeninis gyvenimas — pramanai. B. H. Keyserlinggo aprašyta Herkaus (taip prusiškai tariamas Henrikas) pakrikštytas pagonis Mantas ir vokiečių Katharinos siužetinė meilės linija primena riterių romaną ar poemą, kur jaunuolių meilei trukdo skirtingas tikėjimas. Yra ir kitų literatūrinių versijų — kito vokiečio M. Springbornio romane prūsų kovos su kryžiuočiais aprašomos per Herkaus Manto dukters Nomedos siužetinę meilės liniją kryžiuočių riteriui Klausui. O F. Lubojatzkio poemoje Herkaus mylimoji — jo tėvynainė prūsė. Tiesa, kad ši knygelė būtų išleista, reikia leidejo ir rėmėjo, kalbėjo vakarui baigiantis poemos vertėjas, Vilniaus universiteto dėstytoja germanistė Irena Tumavičiūtė.

Tarptautinė mokslinė konferencija Seinuose

Spalio 10-11 d. Vilniaus kultūros ir meno institutas ir Lenkijos mokslų akademijos Meno institutas, įsikūręs Varšuvoje, Lietuvių namuose Seinuose organizavo tarptautinę mokslinę konferenciją „Lietuva ir Lenkija: Bažnytinio meno paveldas“. Konferencijos atidarymas prasidėjo iškilmingomis šv. Mišiomis, kurias Seinų Mergelės Marijos Apilankymo katedroje aukėjo Vilniaus vyskupas J. Žemaitis, MIC, ir Elko vyskupo generalinis vikaras Włodzimierz Welgat.

Konferencijos atidarymo kalboje Vilniaus vyskupas pabrėžė meno kalbos universalumą. Elko vyskupo generalinis vikaras W. Welgat kalbėjo apie meną kaip apie vienintelę vienijančią tautas kalbą. Anot jo, sakralinė dailė išsauga iš meilės Dievui. „Ši konferencija, — sakė generalinis vikaras W. Welgat, — vyksta čia, Seinuose, kad lietuviai ir lenkai atrastų bendrą meilės kalbą“.

Konferencijos dalyvių sveikino Seinų miesto valdžia, Lietuvos konsulas Seinuose Jonas Kinduryš, kultūros ir meno institutų Vilniuje ir Varšuvoje vadovai.

Pirmąją dieną pranešimus bažnytinio paveldo tema skai-

tė garsūs dailėtyrininkai prof. Jerzy Mowalczyk, dr. Maria Kalamajska, dr. Jarosław Komorowski, dr. Aleksandra Aleksandravičiūtė, muzikologės Joratė Trilupaitytė ir Joratė Landsbergytė.

Kas yra menas, kokia jo paskirtis, ar menas augina, ar naikina? — tokie ir panašūs klausimai skambėjo dailininko, šiuo metu Lietuvos radijo ir televizijos generalinio direktoriaus Vaidoto Žuko pranešime „Apie senąjį ir modernųjį sakralinį meną“. Aleksandra Aleksandravičiūtė pranešime „Užnemunės bažnyčių XVIII-XX a. I pusės altoriai: barokas kaip vietinės meninės tradicijos pagrindas“ gilinosi į Užnemunės bažnyčių altorių neobarokinį stilių, teigė, jog sunkiais Lietuvos Bažnyčios laikais (po 1863 m. sukilimo nuslopino, carinės Rusijos priespaudos) lietuvių meistrai baroką suvokė kaip katalikybės pasireiškimą. Dieva baigėsi kamerinės muzikos koncertu, kurio metu konferencijos dalyviai klausėsi so-

listės R. Maciūtos balso. Spalio 11 d. konferencija prasidėjo Seinų katedroje. Čia dr. Tadeusz Jurkowlaniec pristatė unikalią gotikinę Seinų Madonos skulptūrą. Tokių skulptūrų pasaulyje yra išli-

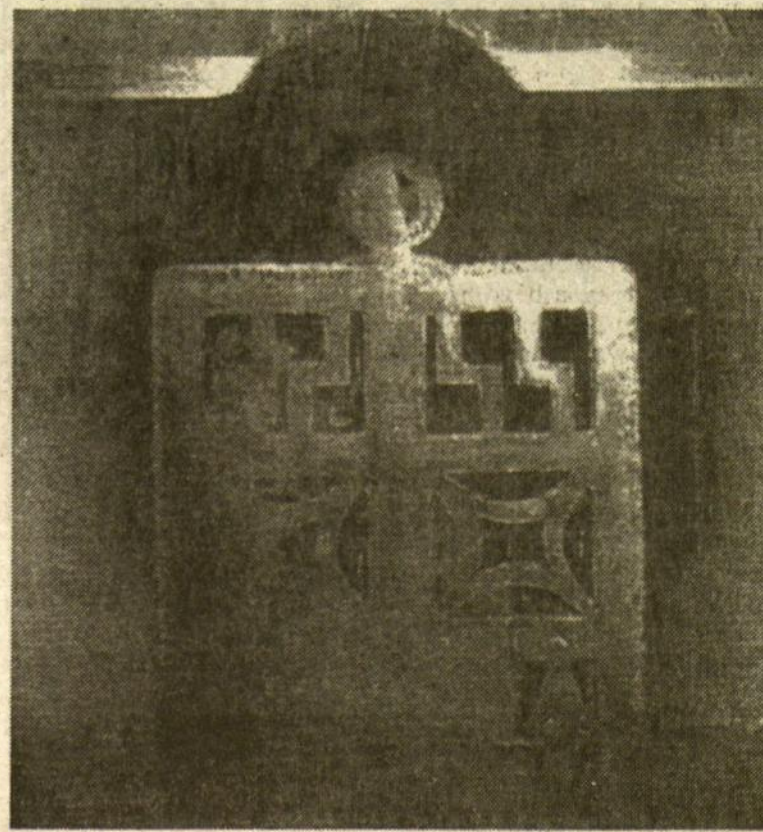
kusios tik keletas. Ji ypatinga tuo, kad yra atverčiama. Atvėrus Marijos skulptūrą, viduje matyti nukryžiuotas Kristus, laikomas Dievo Tėvo, virš jų plevėnanti Šventoji Dvasia ir šonuose stovintys apaštalai, šventieji ir kankiniai. Tą pačią dieną konferencijos dalyviai klausėsi R. Stankevičienės, G. Martinaitienės, T. Jurkuvienės, L. Natalevičienės, G. Jankevičiūtės, latvių dailėtyrininkės R. Ka-

minskos pranešimų. Konferencijos dalyvių pasveikinti atvykęs tiesiai iš Vyskupų jubilėjaus Romoje Elko vyskupas Wojciech Ziemia išreiškė viltį, kad šioje „kryžkelės žemėje“ vykstanti konferencija padės lietuvių ir lenkų mokslininkams ištirti ir atskleisti komplikuotą abiejų tautų istoriją, kuri meno srityje turėtų būti vienijanti, o ne skirianči.

BŽ, 2000 m., Nr. 20

Senovės Prūsų pilis.

Eva Labutytė. Iš ciklo „Palikimas“.

Mikalojus Konstantinas Čiurlionis.

Juliya Švabaitė

PRO JUODĄJĮ VUALĮ

...kaip aš sveikinsiu Tave
jau ne pats nežinau...

Iš laiško Sofijai

1

Tu jau važiuoji pašto arkliais,
o aš čia laukiu laukiu prie lango
mudviejų kambary,
kad priimti galėčiau tave
kaip karalienę...
Yra dvi lovos, dvi kėdės, du stalai,
du virduliai karšto vandens per dieną
ir lentynėlė knygoms.
Daug vietos drobei, dažam
ir mano gaidoms (atvežk tą rudą sasiuvinį
su džiūkiškom dainelėmis).
Tai kas, kad negalėsiu tau skambinti
sonatų, kad pianino
nėr...
Viską turėsim
ir visa žemė bus mudviejų,
IR NUGALĖSIME
TAMSA.
Aš būsiu geras,
neberūksiu:
gersiu liepžiedžių vandenį,
valgysiu duoną,
ir sūrio dar yra,
ir kelios dešimtys kapeikų...
Kad tik tas nerimas praeitų,
nebūčiau alkanas ir pavargęs,
nebekankintų sapnai...
Tu netikek jais, —
kai atvažiuosi,
mano kojų žaizdas apriši,
galvą karščiuojančią ir akis,
kad neapakčiau nuo saulės
ir nuo šviesos,
kurią atneši
delnuos — — —

...ir tamsa tokia baisi, tamsa pro
stiklus, tartum mane šauktų...

Iš laiško Sofijai

2

Ne. Tai ne tavo žingsniai
švintant
ir ne girdžėjimas ratų
grindinių,
ne dejavimai elgetų
prie užrakintų vartų —
tai mano pirštai nugarbė
grojė balandžio
fugą.
Meldžiuosi tamsos
bedugnei,
Mirties Angelui — vanagai,
ugniai,
meldžiuosi ne šiam
pasauliui
prie užburtos tvirtovės durų
su mirusių medžių
chorais,
meldžiuosi protėvių kaulams,
kur Ratnyčėlė plauja
stigmatizuotą
saulę — — —

...Nenuliūskime, jis yra išimtas
iš skaudaus likimo...

Irašas vainike Čiurlionių laidojant
Vilniuje 1911 m. balandį

3

Drobių tinklais,
voro žingsniu per sirdį
ateina ji —
taikos balandis — Mirtis —
stipresnė už tikėjimą,
už meilę,
tiesą,
viltį,
tik mano pasakoj
akmeniu pavirtus
ranka beginklė — — —
Atsikelk, Jokūbiene,

užsirišk juodą skarą
ir skubek į apleistą
varpinę!
Tegu skamba didysis varpas,
tepravirksta užgimęs
kūdikis,
ir mane amžinybės palydi
jo rankutė pražydusi
pienė — — —

Vilija Vakarytė

ČIURLIONIO PEIZAŽAI

Pirmasis

Ramusis tavo balsas —
kilniosios tavo mintys
šaukia mane į tylą,
Čiurlioni.
Pasaulį sutvėrei tu —
ne sau —
Lietuvai —
tai tėviškei tavajai
kurią be galo mylėjai...
Josios vardas nuaidejo tavo kūrinuose
per visą platų pasaulį,
Čiurlioni!
Gamtos vaizduose žaidi su mumis —
tavo miškų tylą apšvaigina mus —
O jūroje skęstantys laivai
sukrečia mus baimė —
Mes nepailestamai klausomės jūros sonatos —
kad mus nuramintų —
Čiurlioni!
Tavo poezijoje atsispindi gamtos grožis —
Rašei: kad „meilė tai saulėtekis —
vidudienis, ilgas ir kaitrus,
Ir vakaras stebuklingas —
o, ją pagimdė ilgesys.
„Meilė“, sakei — tai vieškelis į saulę —
grįstas aštriais deimantais,
kuriais turi eiti basas”.
Einame mes basi — per tavąsias geles, tiltelius —
brendame sniegu per tavo žiemos ciklą,
per žemaičių kapines —
o demonai slapstosi,
bet angelai saugoja visus tavo kūrinius.
Sugražink mus, Čiurlioni —
atgal į tavąjį pasaulį —
pilną vilties, šviesių spalvų, šešėlių —
pilną pasakų —
ar tai karališkų,
ar tik žmogiškų —
Esi mūsų tautos karalaitis amžinai!

Antrasis

ČIURLIONI!

Rašei, „kad meilė — stiprūs balti sparnai”.
Ar todėl tas didingas paukštis toks stiprus,
O šaulys toks silpnas?

ČIURLIONI!

Tu rašei,
Kad „meilė — tai akimirka
švystelėjanti visų saulii ir žvaigždžių visatos spindėjimu”.
Ar todėl tavo žvaigždės tokios blizgančios
Ir saulė tokia didinga?

ČIURLIONI!

Rašei, „kad meilė — tai senas pušų miškas kaitrią dieną —
Tai poilsis jame, kur miega, ošia pušys!
Tai ar todėl tavo pušynas toks erdvus,
Kad vėjelio pūtimas gaivina kiekvieną
Mūsų tavoje vaizduotėje...
Matau tave kuriant Lietuvos saulės šviesoje
Ir nakties tamsoje,
Kur tik žvaigždės zodiako simboliais
Ar tik šiaurės pašvaistė galėjo tave lydėti.

ČIURLIONI!

Sukūrei meną,
Išliedamas save su Lietuvos gamtos grožybėmis
Pats tapęs harmonijoje su jomis...
O mes, toli nuo tėvynės susirinkę,
Prisimename tave
Ir švenčiame tavąsias dovanas, skirtas tėvynei Lietuvai.

M. K. Čiurlionis. „Žinia”.

Daiva Valeria Karužaitė

RAMYBĖ

M.K. Čiurlioniui

Mane ramini.
Aš draskaus nerami
Skęstu tavo jūroj,

Laikau tave mažą,
Liūliuaju savo rankose.

Bučiuoju tavo mirštančias akis,
Draskau nagais žemę, į kurią tave laidojo.

Nerami.

Tu mane ramini,
O aš nerimstu.

Tavo draugystės rankos neaiškios,
Laiko stebuklingus miestus ir piliis.
Tu man jas dovanoji,
O aš noriu aiškių, specifinių draugystės rankų,
Nenoriu paklysti tavo pilyje.

Man kažko neužtenka.

Tu mane ramini,
O aš nerimstu, draskaus.
Draskau žemę nešvariais pirštais,
Nagai pajudę tavo pilies žemę.

Tau neatsiduodu.
Tu man neduodi susikaupti.
Matau tave brolio lūpose,
Sesers sūnaus akyse.

Tu man žaibuoji.

Tu mane ramini,
Aš vis nerimstu. Iš nuovargio nukrisiu
Aš atsiduosiu,
Kad ir mane įkštų
Į mūsų žemę.

Tu mane ramini,
Ir nenurimstu.

Draskau medžių žieve,
Bandydama suprast, kas tai —
Ir kas pasaulis,
Ir kas gyvenimas,
Ir kas kūryba.

Ir randu tavo žodį,
Tą tavo „tebūnie”,

Ir Dievo rankas, tą pačią jūrą.

Skęstu visai rami.

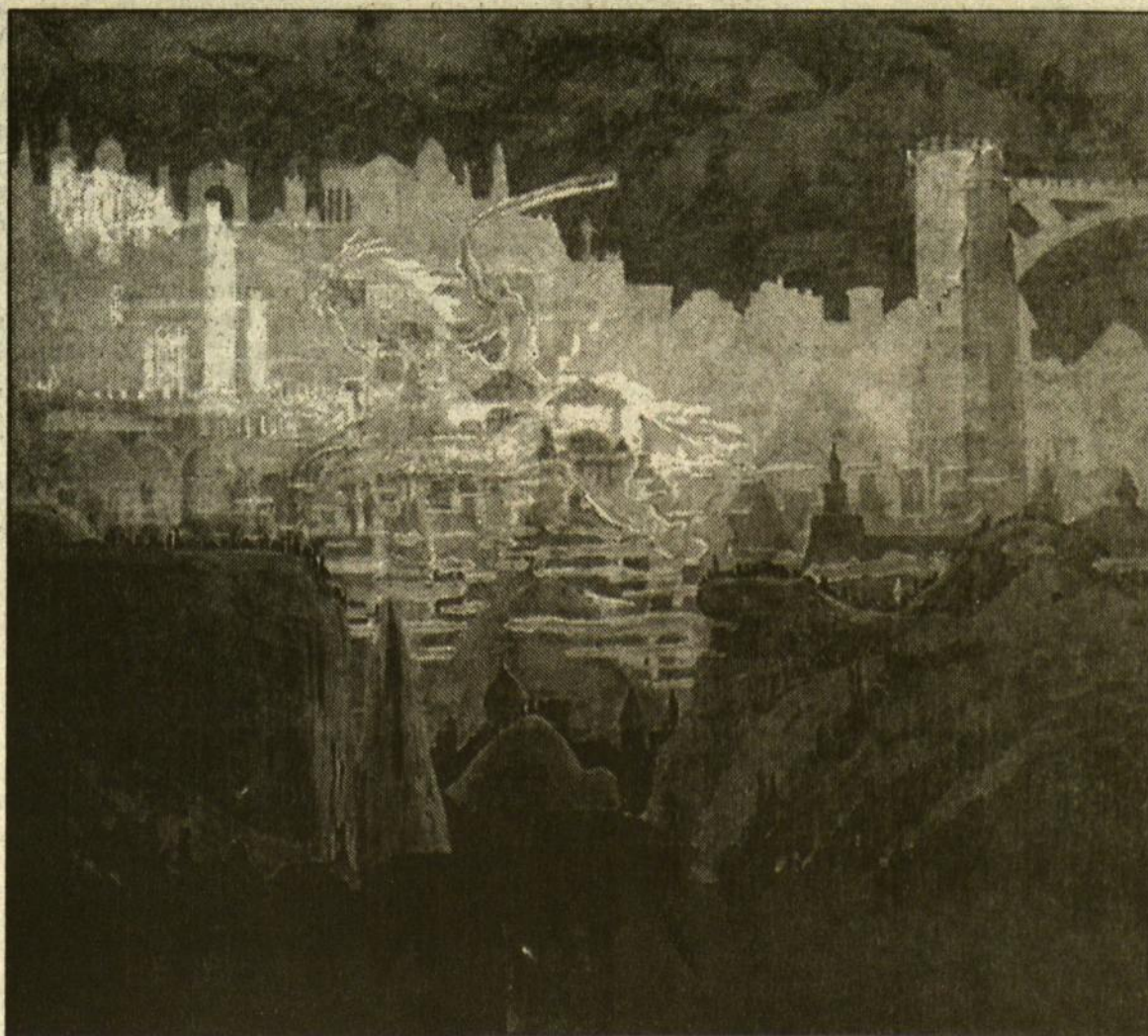
VILKEI

Valerijai Čiurlionytei-Karužienei

Motulė paliko neužbaigtą audinį,
Vilkas staugia tolumoj, ją šaukdamas.
Ji išėjo aplankyti brolio.

Atsibudo vieną naktį, žinodama,
kad jis lankėsi pas ją.
Jis prižadėjo nepalikti,
bet išnyko ryto sūkuriuos.

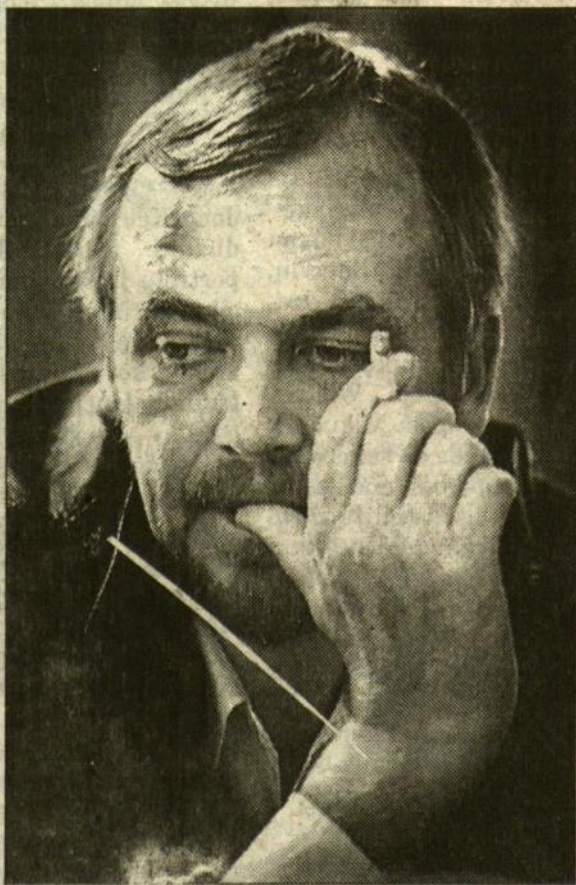
Ji vaikšto mano kraujo venose,
Ir nerandu, kur pailsėti.

M. K. Čiurlionis. „Preludai” („Vyčio preliudai”). 1909 m.

Talentas ir tradicija

Iš Italijos teatrologės Valentina Valentini pokalbio su režisieriumi Eimuntu Nekrošiumi

— Įdomu, koks tavo santykis su teatro tradicija?

— Talentingam žmogui tradicija neegzistuoja, nes jis kuria iš pradžių. Jei galvotų apie tradicijas, neturėtų aiško dirbti.

Gal tarp teatro žmonių egzistuoja idėjų perdavimas iš vieno žmogaus kitam, tam tikras genetinis atminties archyvas. Matyt, tai, kas gera, neišnyksta, o įkvepia kitų vaizduotę. Tokia mintis guodžia.

— Ar galėtum apibūdinti savo spektaklio kūrimo metodą ir procesą?

— Į kurinį reikia žiūrėti ir jį suprasti toki, koki jį matome. Man nepatinka aiškinti, teorizuoti savo darbo, jis yra kažkas intymaus ir asmeniškio. Kūryba — tai paslaptis, idėjų, minčių ir jausmų vaisius. Kita vertus, jei neturi minčių neverta griebtis modelių. Teatras pažįstamas tik per tiesioginę, gyvą patirtį. Teatras yra materija, kūnas, todėl linkęs gesti, nykti, jis egzistuoja dabartyje.

Niekam nenorėčiau pasakoti, kaip gimsta mano spektakliai, tai per daug intymu. Spektaklio kūrimą galėtume sulyginti su leidimusi į kasyklos gelmes. Jį galima pamatyti pačiame spektaklyje.

Mano toks principas: jei kurinys nieko nesako, tuomet žodžiai yra tušti. Spektaklis privalo būti. Nemėgstu, kai dailininkas, tapytojas, kompozitorius ar režisierius komentuoja savo darbus ir pradeda apie juos filosofuoti. Nemėgstu

tu mistifikuoti savo darbo metodus.

— Tavo spektakliuose išlaikyta pusiausvyra tarp vaizdo ir žodžio, išlikusi geba pasakoti.

— Teisingas pastebėjimas. Atsakysiu pavyzdžiu ne iš teatro, nes tai padaryti būtų labai sunku. Parašyti paprastą ir gražią melodiją labai sunku. Taip yra ir teatre: pasakoti istoriją su visomis aplinkybėmis, detalėmis, nuokrypimais yra labai sunku.

Mačiau daug spektaklių, pastatytų lyg vaizdo klipai. Jų temos ir priemonės atsitiktinės. Kažkodėl pasaulyje tokia darbo maniera labai vertinama. O paprasti dalykai, tūkstantį kartų sunkiau padaromi, kažin kodėl nevertinami.

Ypač sunkus klausimas — psichologija teatre. Teatras be psichologijos yra populiarus ir laikomas avangardiniu. O teatras su detalio psichologija, su apibūdintais jausmais laikomas senoviniu. Tai mane žeidžia. Jausmai labai svarbu.

Didelė klaida teatrą paversti greitos informacijos priemone. Ši liga užpuolė visus menus. Šiandien net tarp studentų sunku rasti toki, kuris imtų skaityti *Parą ir taiką* ar *Vargdienius*. Nekenčiu tokios tendencijos. Neliko vietos jausmams, liko tik pasikeitimas informacija. Prarasta siela, prarasta tai, kas vertinga.

— Vanduo, ugnis, gamtiniai elementai tavo spek-

takliuose verčia galvoti apie *arte povera* (skurdaus meno) įtaką.

— Man visada patiko „skurdus teatras“. Skurdus nereikia paprastas. Labai sunku sudėti paprastą motyvą.

— Garsinė partitūra (taip pat ir muzika) atlieka plastinę vaidmenį, paverčia spektaklį organišką ir polifonišką. Ką apie tai pasakytum?

— Režisierius privalo mokėti skaityti spektaklį vertikaliai, kaip muzikinę partitūrą. Gal tai ne svarbiausias argumentas, tačiau visada domėjau, kaip orkestro dirigentas partitūroje skaito visas Kalmano operetės partijas. Taip turėtų būti ir teatre. Taip turi žiūrėti ir režisierius. Tik tada sukuriamas kažkas įdomaus, sukuriamas polifonija, išryškinamos detalės. Reikia skaityti vertikaliai.

— Ką galvoji apie šią dieną mene plačiai aptariamą santykį tarp visuotinio ir vietinio?

— Mažai apie tai žinau. Netikiu daugiakultūriškumu, kiekvienas turi išsiskirti savo kultūroje ir gilintis į ją, o ne plisti į šalį. Sakytum, taip: geriau žinoti mažiau, bet geriau, nei žinoti paviršutiniškai. Esu prieš fragmentinę kultūrą, prieš vaizdų karuselę.

— Kokiais dramaturgais dažniausiai domiesi? Kas tau yra dramos tekstas: viena iš sudedamųjų spektaklių dalių ar svarbiausia jo dalis?

— Lietuvių autoriai palieka man daug erdvės, daug laisvės. Po „Hamleto“ galvojau statyti Becketto „Belaukiant Godo“ — yra puikus lietuviškas pjesės vertimas, — tačiau neradau teisingo priėjimo raktą, todėl nors tekstas man patiko ir yra įdomus, nė nebendčiau jį statyti.

— Ar keli klasikinio teksto aktualizavimo problema?

— Net statydamas šiuolaikinę pjesę turėčiau atitraukti mažiausiai dvidešimt metų, kad galėčiau geriau išsižūrėti. Nes „neįsivaizduoju savo virtuvės kvapų“.

Autoriaus sušiuolaikinimas nėra tik papročių ar aplinkos problema, tai — jausmų problema, panašumų su nūdienos suradimo problema. Kaip išgauti kurtinamą garsą, bet kad jame nebūt mūsų šauksmo? Pajęgti pažinti save. Mėgstu tuos, kurie moka savyje išvystyti save.

— Ar šią dieną teatre įmanoma tragedija?

— Matau Dzeusą, ne kaip dievą, o kaip vieną iš mūsų, su kuriuo žiūrovas gali susitapatinti. Jei, tarkim, Dzeusas serga skrandžio opa, jis yra mums artimesnis ir geriau suprantamas. Man visada patiko žmonių silpnumas. Kuo silpnėsnis žmogus, tuo jis nuodėmingesnis, tuo yra man artimesnis, suprantamesnis, nes ir aš pats toks esu.

— Ar tau problema tai, kad teatras yra efemerinis menas? Ką jauti matydamas savo spektaklį per televiziją ar nufilmuotą vaizdajuostelę?

— Teatras yra greit senstantis menas, skirtingai nuo muzikos. Skirtingai nuo literatūros ir dailės, teatras nėra toks fundamentalus menas, kad turėtų išlikti. Suprantama, kalbu apie savo kūrybą.

— Kartais peržiūradamas

Scena iš E. Nekrošiaus spektaklio „Hamletas“. Hamleto vaidmenyje — A. Mamontovas (priekyje). D. Matviejevo nuotrauka.

Italai susidomėjo lietuvių režisierium

Lietuvių ir italų kultūrų susidomėjimas pagyvėjo, kai beveik prieš metus Vilniuje buvo įsteigta Italų kultūros institutas. Čia ne tik veikia italų kalbos kursai, bet vilniečiai pakviesti ir į kitus įdomius renginius. Buvo surengtas trumpametražinių italų kino filmų festivalis, koncertavo Akula miesto kamerinės muzikos atlikėjai, Instituto direktorius Ostelio Remi kalbėjo Vilniaus universitete, pristatant baltų kalbų tyrinėtojo italo dr. Pietro U. Dini lietuvių kalba išleisto stambiausio veikalo *Baltų kalbos* sutiktuvėse.

Neseniai Italų kultūros institute buvo pristatyta Italijos leidyklos „Rubbettino“ italų kalba išleista šios šalies teatrologės prof. Valentina Valentini parengta knyga-monografija *Eimuntas Nekrošius*. Tai neeilinis įvykis, plėtojant Italijos ir Lietuvos kultūrinius ryšius. Juk lietuviai dar neparašė knygos apie šį žymų savo teatro režisierių. Tai padarė italai.

Šios knygos sutiktuvėse kalbėjus, Italų kultūros instituto direktorius O. Remi supažindino su knygos sudarytoja, apibūdino šią monografiją. V. Valentini — žinoma 20 a. teatro problemų nagrinėtoja, dėsto Calabria universitete. Apie šio amžiaus teatrą ji yra parašiusi nemažai teorinio ir istorinio pobūdžio darbų, tarp jų — *Diskusija apie teatrą JAV*.

mėgtus spektaklius, vėl pažvelgdamas į mylėtus žmones, jaučiuosi blogai. Laikui bėgant reikia daryti pataisas. Tik į Chapliną galiu žiūrėti, ir jis nesensta. Tačiau teatras sensta labai greitai, tiesiog bėga, kaip sensta.

— Tarkim, mano darbai: jie buvo nufilmuoti, juos rodo per televiziją. Baisu žiūrėti į tai, ką rodo, nors kažkada tai laikyta geru. Tačiau dabar, kai per televiziją rodo, tarkim, Čechovo „Ivanovą“, tiesiog baisu!

— Kine lygiai tas pat. Bet kartais negražūs filmai tampa gražūs, kad ir kaip keista. Laikas suteikė jiems papildomo žavesio.

— Koks tavo santykis su teatro kritika?

— Teko skaityti labai vertingų kritinių straipsnių, kurių autoriui pavyko peržengti

Schechner ir TDR, Teatras vaizde. Spektaklis ir naujosios informacijos priemonės. V. Valentini yra Italijoje leidžiamos knygos serijos *Šiuolaikinis autorinis teatras* direktorė. Beje, šiai serijai priklauso ir knyga apie E. Nekrošių.

Kalbėjusi knygos autorė Valentina Valentini paaiškino, kad parašyti apie E. Nekrošių ją paskatino šio lietuvių režisieriaus sugebėjimas teatre sujungti tradiciją su eksperimentu. Ji pabrėžė E. Nekrošiaus kūrybos grožį ir klasikinį moderniškumą, jo įsteigtos teatrinės institucijos „Meno Fortas“ vaisingą ir įdomią veiklą. Už geriausią metų spektaklį — A. Čechovo „Trys seserys“ 1996 m. E. Nekrošius pelnė Prancūzijos Ubu premiją.

Knygos sutiktuvėse V. Valentini taip pat kalbėjo apie šiuolaikinį teatrą, pažymėjo, kad savo spektakliais, režisieriaus pagarsėjusį spektaklį — W. Shakespeare „Hamletą“. R. Marcinkevičiūtė sudarė — ir šioje knygoje skelbiama E.

Be V. Valentini straipsnių, knygoje *Eimuntas Nekrošius* yra ir kitų autorių — italų Massimo Lenzi, Bruno Roberti studijos apie Nekrošių, o taip pat lietuvių teatrologės Ramunės Marcinkevičiūtės recenzija apie šio režisieriaus pasaulio pažangų spektaklį — *W. Shakespeare „Hamletą“*. R. Marcinkevičiūtė sudarė — ir šioje knygoje skelbiama E. to, kas matoma ribas. Tarsi jis būtų dalyvavęs repeticijoje. Mane stulbina tikslumas. Jaučiuosi, lyg jis būtų klausęs manęs kai repetuoju, girdėjęs mano žodžius. Tai sukelia labai gerus jausmus, pagarbą. Tarsi galvotos pergaltos mintys, neišreikštos balsu. Tad būna labai malonu.

— Kokią problemą savo darbe laikai sunkiausiai įveikiama?

— Meno srityje — minčių trūkumą. Kai turi mintį ji natūraliai tave veda. Būna griežta drausmė, pradedant nuo paties savęs. Reikia būti reikiamai pirmiausia patiam sau, o paskui ir kitiems.

Jei yra gera mintis, tereikia ją sekti. Laikais jos ir eina. Tada nereikia galvoti apie formas. Viskas vyksta natūraliai. Iš italų kalbos vertė Inga Tuliševskaitė

Jonas Kelečius — dailininkas, aktorius

Jonas Kelečius.

Dingstis prabilti apie dailininką dažniausiai būna jo kūrinių paroda, surengta kurioje galerijoje. Paskutinė 2000-aisiais metais Čiurlionio galerijoje rengiama dailininko-aktoriaus Jono Kelečiaus kūrybos paroda, pristatanti dailininko kūrinių asmeninę kolekciją, žadina visų dėmesį. Parodos idėjos autoriai M. K. Čiurlionio galerijos direktorius Algis Janušas ir Petras Petrutis, turėjo tikslą kaip galima geriau parodyti jau mums kiek primirštą Jono Kelečiaus tapybą, kad išryškėtų jo kūrybos raida. Kai dailininkas beveik kasmet ruošia parodas, dažniausiai sunku išvysti stilistinius pokyčius, tačiau dabar, peržvelgiant kūrybos visumą, turėtų atsiskleisti vientisa ir stipri meninė natūra.

Bandau iš nedidelių skiltelių, recenzijų, straipsnių ištraukų, fragmentų, draugų prisiminimų sudėlioti sau ir priminti jo prasmingą kūrybinį kelią. Nelengva net išvardinti visas sritis, kuriose reikėsi Jonas Kelečius: teatras — aktorius, režisierius, skaitovas, tapyba, reklama, scenografija, visur jis paliko savo asmenybės pėdsaką. Ir visada ejo šiek tiek kitais keliais nei dauguma, visuomet savo kūrybai rasdamas netikėtus išraiškos būdus.

Kaip Jonas Kelečius pats prisistatė, kalbinamas Alfonso Nako?

„Gimiau Latvijoje. Augau Rytų Lietuvoje. Pabėgau nuo bolševikų ir trumpai sostuojau Vokietijoje, Hanau stovykloje. Ten vaidinau, pats, daina-

vau, sportavau ir t.t. Atsidūriau Amerikoje, Louisianoje, cukrinių nendrių plantacijų džiunglėse. Gaudžiau gyvates, krokodilus ir kitokius sutvėrimus. Vėliau vėl pabėgau ir atsidūriau Čikagoje — pačioj lietuvių sostinėje.

Apsigyvenau labai geroj vietoj — Bridgeporte, prie pat graboriaus. Kada nors bus ir jam patogų, ir man... Baigiau Institute of Lettering and Design ir Chicago Art Institute. Turiu savo studiją — duoną pelnausi teptuku. Turėjau individualias parodas Čikagoje, Bostone, Clevelande, Toronte, dalyvavau grupinėse parodose New Yorke ir Čikagoje. Priklaušau Lietuvių dailės institutui, esu Čikagos Meno instituto alumnatas. Kaip aktorius 1980 metais buvau apdovanotas JAV LB Kultūros tarybos 1,000 dol. premija. Šiaip esu žmogus nuoširdus, linksmas, geras aukštaitis. Kartais su gerais draugais nevengiu ir cirkos...“

Nukelta į 4 psl.

Nekrošiaus bibliografiją, pateikė jo teatro darbų sąrašą.

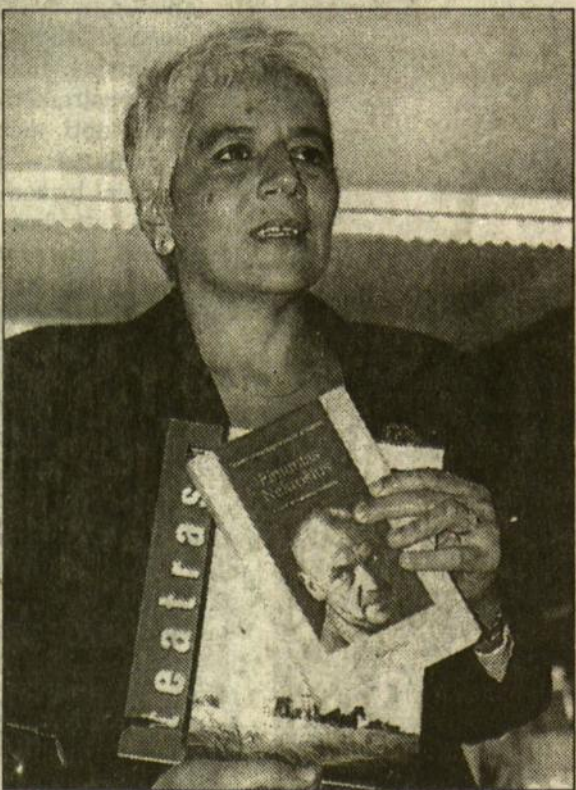
Pristatyme buvo pažymėta, kad ši knyga apie E. Nekrošių jau verčiama į vokiečių kalbą ir bus išleista Frankfurte.

Knygoje dėmesį patraukia Torino (Turine) užsimezgęs V. Valentini pokalbis su E. Nekrošiumi. Jame atsiskleidžia ne tik šio režisieriaus asmenybė, bet ir jo įdomus, savitas požiūris į teatrą, jo spektaklių kūrimo metodai, santykis su

teatro kritika.

Kadangi E. Nekrošiaus teatru domimasi išvijoje, autorė V. Valentini mielai sutiko, kad dalis (fragmentas) šio pokalbio būtų išspausdinta *Draugo* kultūriname priede. Tas fragmentas dar įdomus ir tuo, kad žymiajam režisieriui E. Nekrošiumi klausimus pateikia pasaulio teatrinėje visuomenėje žinoma italų teatrologė V. Valentini.

Algimantas A. Naujokaitis

Valentina Valentini. A. Žižiūno nuotrauka.

Dail. Jonas Kelečius.

Leidiniai

Lagerininkų laiškai

Pats nemėgstu rašyti laiškų. Bet mielai skaitau kitų rašytus laiškus. Ne kartą esu agitavęs archyvistus rinkti ir saugoti paprastų žmonių laiškus. Tai autentiškas istorinio laiko balsas, tikresnis negu memuarai ar istoriniai romanai.

Atsimenu iš vaikystės tetos Kaziūnės Varnienės, iškeltavusios į Ameriką prieš Pirmąjį pasaulinį karą, laiškus iš Kenoshos mano seneliams. Apie savo amerikietišką gyvenimą — trijų dukterų vedybą, giedojimą lietuviškoje Kenoshos bažnyčioje — ji pasakojo pondeliečių tarpe, kokia ji buvo XX a. pradžioje. Tokių senoviškų išsireiškimų aš jau nebegirdėjau senelių namuose, kur buvo skaitomi nepriklausomybės metų laikraščiai.

Lietuvoje paskelbta nemaža rašytojų — Vaižganto, J. Biliūno, Šatrijos Raganos, J. Savickio — laiškų. Bet epistoliarinės literatūros, kurios sovietiniame Gulage, dar nebuvo. Žinomų disidentų Juliaus Sasnausko ir Antano Terlecko laišškai, rašyti 1978–1983 metais iš Magadano ar Tomsko lagerių, ar tremties vietų, sudėti į knygą *Jei esame čia*, unikalus savo turiniu ir stilistine raiška.

Antanas Terleckas.

Dviejų lagerininkų laiškai atskleidžia vieną iš lietuviško disidentinio judėjimo tarpinių — ryšių su rusų ir žydų disidentais, teismo procesus, pavargusių pasitraukimą. Disidentizmas čia yra veikiantis subjektas, kategoriškai apsisprendęs: aš esu čia ir kitaip negaliu. Jie stebina žmogaus moraline ištverme ir išdidžia laikysena Kolymos šaltyje. Tikėjimu, kad laisvės siekimas yra amžinas ir nesunaikinamas.

Nublokšti už tūkstančių kilometrų nuo Lietuvos, apsupti nusamdytų „stukacų“, du vieniši disidentai gyvena pasipriešinimo idėjomis ir viltimis. Atidžiai seka ir karštai komentuoja Lietuvos spaudą. Kritiškai vertinama „dvaro literatūra“, „striubų“ ir „judosių“ kūryba. Išėjo atramos V. Mykolas-Putinas, J. Baltrušaitis, Just. Marcinkevičiaus tekstuose. Džiaugiasi menkaisiais laisvesnės minties krustelėjimais cenzūrojamoje spaudoje. Tai vertingi liudijimai, kokį atgarsį turėjo lietuvių meninis žodis Sibiro glūdumoje.

Laiškas — politinio ir dvasinio pasipriešinimo aktas (todėl laiškai įtraukiami į A. Terlecko teismo kaltinimo nutarimą). Formulodamas savo pažiūras ir siekimus, laiško autorius apibrėžia ir giną savo vidinę teritoriją. Tai savęs auklėjimo, savikūros laiškai — ką skaičiau, ką mąščiau, nutariau. J. Sas-

Kun. Julius Sasnauskas.

nauskas sakosi perskaitęs 500 knygų, būdamas tremtyje. A. Terleckas kritiškai vertina gautas istorines studijas, o laiško epigrafais parenka Goethe, Pascalio, Hemingway ar lietuvių autorių eilutes. Kalinamiems disidentams laiškai buvo paskutinis likęs savęs įtvirtinimo bei realizacijos būdas. A. Terleckas per rašą jau parašytą laišką, jį tobulina, laukia atsiliepimų. Giria J. Sasnausko laiškus, išvelgdamas juose literatūrinio talento probreškas. Tai ne šiaip sau susirašinėjimas, draugiškas pasiplepėjimas ar spontaniškas išsiliejimas, o sąmoninga kūryba, labai svarbi pačių rašančiųjų akyse.

Dviejų lagerininkų laiškai — laisvo mąstymo laiškai. Iš Magadano ir Tomsko jie siunčiami į Vilnių lietuviškiems Saugumo cenzoriams ir tik po to grąžinami adresatams, pasilikus kopijas būsimoms byloms. Neretai jie dingsta, ir jokios protesto telegramos jų nebeatknisa. Žinodami, kad jų tekstus pirmiausia skaitys Saugumas, disidentai rašo, peržengę savyje baimės ribą. Tai laisvų žmonių pokalbiai. Gal tik lageryje ir buvo imama tokia mąstymo laisvė — daugiau nebėra, ką beprarasti...

Laiškas — klasikinė dialogo forma, surišanti dvi atskiras, neretai vienišas egzistencijas. Gražus tas vyresniojo, jau daugelį kalejimų perėjusio A. Terlecko ir pradedančio kancijų kelių jaunojo S. Sasnausko bendravimas: jie rūpinasi vienas kitu, dalinasi drabužiais, myli vienas kitą (kreipinys: „Mielas Juliuki!“), dalinasi drabužiais ir knygomis, gyvena tais patiais rūpesciais — ištverti, sulaukti laisvės, apeiti pėsciomis visą Lietuvą. Tad dialogo raida, rishanti du tos pačios bylos kalinius, o netiesiogiai lietuvių disidentų grupę, yra vidinis šios knygos siužetas.

Rašyti panašioms aplinkybėmis ir padiktuoti to paties likimo, tai skirtingų žmonių individualūs laiškai. A. Terlecko tekstai nuspalvinti heroiškos asmenybės vidine įtampa, nepripažįstancia jokio kompromiso, atvira neapykanta okupantams ir prisi-taikeliams, atsakomybės jausmu už savo krašto likimą, kovojancio pranašo ir aukos sąvija. Jo sprendimai griežti ir kategoriški: jis negali atleisti mirštančiai O. Lukauskaitei-Poškienei dėl atiduoto Saugumui pagrindžio laikraščelio, savo mirusiam broliui dėl parodytos baimės. J. Sasnauskas jau neturi tokios besiginancio kovotojo despera-

cijos ir ryžto — dalinti pasaulį į juoda ir balta. Laiškas jam yra savotiška išpažinties forma — reikia kalbėti atvirai, negalvojant, kad tave pirmiausiai skaitys čekistas. Jis ruošėsi didžiajam pašaukimui — mylėti žmones, t. y. būti kunigu. Gyvenimas jam buvo aukščiau ideologijos. Lageris ir tremtis išmokė jį būti greta paprasto žmogaus, jo kancijų, kalbėti su juo visiškai iš arti. Jo poetiškų pamokslų knygoje, išleistoje jau Nepriklausomybės metais, Dievas yra kenciančių lietu-

vių motinų Dievas, „mylin-tis, sulaužytų kojų, nupuolu-sių Dievas“.

Abu šių laiškų autoriai tebėra reikšmingos figūros šian-dieninėje Lietuvoje — A. Terleckas sako rūšius pamokslus Seimo prieigose ir dalina politikams naujai parašytus pranašingus laiškus (Lietuva rieda atgal į komunistų glėbį), J. Sasnauskas savo dvasingais pamokslais sutraukia į Vilniaus Bernardinų bažnyčią jaunimą, ištroškusį pas-tovų vertybių.

Dr. Vytautas Kubilius

Nuolat gyvenimo repertuare

Jei ne toji trijų rankų šiluma viršelio nuotraukoje, gal ir nebūčiau išgilinęs į Dovelės Zeltiūtės naują poezijos rinkinį, jau trečią, *Pagrindinis vaidmuo*, išleistą Kaune 2000-aisiais. Leidykla nepažymėta. Redagavo poetas Donaldas Kajokas.

Taip — viena kitą liecian-cios, matyt, trijų generacijų rankos. Knyga iliustruota rin-kinio nuotaikas atitinkančio mis Snieguolės Michalkevi-ciūtės fotografijomis. Jose gy-venimo kadrai mįslingu pilku-mu lyg ir liečia Buties kažką, kurio siužetą poezijai lemta įminti. „Na ką gi taip ir gyve-nam / skaitydami atversta-dangų pro suodžiais apėjusį langą, netroksdami pabai-gos...“

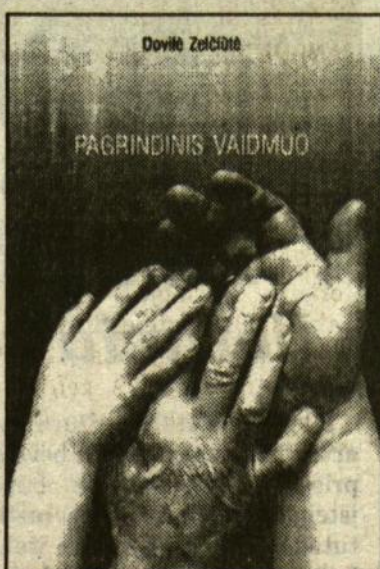
Šiame rinkinyje sunkiai narpliojamos filosofijos nėra. Dovelės Zeltiūtės poetinė savi-analizė yra pernelyg akivaiz-di. Išskyrus gal kelis atvejus, jai artimus, bet nepažįstamus skaitytojui. Poetė rašo sparciu verlibru. Nevartoja kablelių, nors vietomis dėl to sutrinka skaitymo slinktis, imlumas. Susigrūda sąvokos. Kaip ir gy-venime, kai vienu metu ban-dai kelis dalykus nuveikti. Žinoma, reikia išsiskaityti, ap-siprasti su stiliumi.

Iš neseniai išleistos paran-kios antologijos *Kauno vaini-kai* sužinojau, jog Dovelė Zeltiūtė gimė Kaune aktorių šeimoje. Troško pasekti tėvų pėdomis, bet neįstojo į teatro mokyklą. Vis tiek jungtis su tuo, kas vyksta scenoje, išliko. Kasdienės situacijos — ir rea-lios, ir mediatyvios — tapo jos poezijos mizanscenomis. Ne „kitų dimensijų dvipras-mybų“ ieškojimas, ne nūdienio Lietuvos teatro ženklų ir simbolių patosas, bet „sveiko gyvenimo būdo“ supratimas.

Rinkinio dalyks sumaniai išdestytos pagal įprastą sceni-nio darbo eigą. Tai tik są-rauga, kurios turinyje pie-šiamas gyvenimo įvairus re-pertuaras. „Byra frazės seniai kartoto dramų teksto“. Dalyje „Skaitomo teksto“ eiluoja: „Pilnatis per mano tėvo pil-na / gimtadienio atkaklu-mas: / kiekvieną gegužę / Vil-niaus viešbutį artimųjų balsai / paskelbdavo pavasarinės gastroles / Tėveli / su tulpėmis iš miesto turgaus / su narci-zais ar mažom mėlynziedėm / eidavom tarp spektaklių re-peticijų / trumpo poilsio teksto kartojimo...“

Dalyje „Teksto kupiūros“ braunasi rūpi, skausminga tikrovė: „Vėdu girtą karalių namo / sagstau atlapotą pal-tą / (tu mirsi nuo kosulio) / mano kairė — suplyšęs portfelis / dešinėje — karūna...“ Arba: „blaskais / spygliuotas rožių vaiduokli / kruvinai mano del-nai / kaip aš grošiu / kaip sku-siu bulves / nešu portfelį / skauda ir skauda ir skauda“.

Trečioji dalis, „Tylos! Vyks-

ta repeticija“, skirta adventi-niams apmąstymams, ironiškai neišvengiant buities materijos. Kad ir šiame verli-bre: „Jokių abejonių — / didelė gyva ir alsuojanti / tavo diena / gali įsmigti į sieną / nuplauk-ti radijo bangomis / atsi-spindėti vyno taurėje / ar kibi-ro vandeny / jokių abejonių — / kaiciant pietus mazgojant grindis / gali nuvažiuoti į miesto kapines / su rožėmis...“ Užbaigiant: „dvidešimt ketu-rioms valandoms / gavai pa-grindinį vaidmenį / taigi su-kis“.

Reikia sukts, nes esi zūt-būtinėje scenoje. Taip ir vadi-nasi rinkinio ketvirta dalis — „Scena“. Veiksmas nuo pat pirmadienio. Poetė viską prisimen: „vieni veiksmazodžiai / imperatyvai / nerangiam kūnui“ (...) Tramdo save. „Apskaičiavau atstumą ligi lapkričio / išienklinu / tūkstantį kartų kartojamais judesiais / atsuku čiupą / kaiciu arbatinį / derinu smuiką dedu kablelius / nesi-baigiančiame sakinyje uždūs-tu...“ Ir pabaigoje: „it karpis kriauklė laukias savo valan-dos / spurda mano pirmadie-nis“.

Elegiški tonai jos rinkinyje reti. Ir jeigu jie suskamba, tai tik džiazo improvizacijomis — savo vaidmenį tesėti pa-siryžusios moters balsu. Kad ir eileraščio „Kai jau rankos nebekalbės“ baigmė: „ir vai-denasi mirksnio trapumas / koks viliojantis sutemų ritmas / tie būgnai / ta muzika / ar tai ji / iš tamsos amžinybės lydes?“

Pranas Visvydas

Jonas Kelečius...

Atkelta iš 3 psl.

Susisiekiantys gyvenimai, malonūs prisiminimai, seniai būtos vasaros — viskas atgyja, kai savo likimo istoriją pa-sakoja Stasė Kielaitė-Kelecie-nė. „Musų keliai net vai-kystėje susikryžiuodavo, tai buvo likimas...“ Kiečių šeima gyveno Kriaunuose, o jis, Jo-nas, mokėsi Kriaunuose; va-žiuodavo į atlaidus, į Obelius, kur barstė geles, ir jis ten buvo, gal žvilgsniu palydėjo.

Staselė persikėlė į Kauną, įstojo į Dramos studiją Kauno dramos teatre, dar būdama studente, vaidino spektakliuose, tik, kaip ir dauguma, pasitraukė į Vakarus. Augs-burge atvykę Palubinskas, Kačinskas ir Petrauskienė, Kip-ro žmona, įkūrė profesionalų dramos teatrą. Vaidino jame Stasė Kielaitė, Hanau „At-žalyną“ sukūręs su bendra-minčiais, darbavosi Jonas Kelečius. Susipažino, kai teat-ras gastroliavo Hanau, — „Atžalynas“ priėmė. Bet dar ne laikas. Visi savais lavais nuplaukė į Ameriką. Ir, tik at-plaukusi, pirmą sekmadienį atėjusi į Šv. Jurgio bažnyčią gausiausiai Čikagoje lietuvių gyvenamame rajone Bridge-porte, nežinomų žmonių mi-nioje išgirdo: Ar manęs jau nepažįsti? Ir tai buvo besišyp-santis Jonas Kelečius. Po me-tų apsiėdė.

Kokia viliojanti pagunda pažvelgti dar toliau, išgirsti draugų, bitulių mintis, susi-gražinti, anot Nijolės Jan-kutės Užubalienės, 60-ojo de-simtmečio laimingasias die-neles: „Dailininką Joną Ke-lečių pirmą kartą pamaciau ne prie molberto, bet scenoje. Jis yra lietuvių teatro Či-kaagoje įsteigėjas. Pirmasis teatras buvo „Atžalynas“. Ka-dangi mane visad labiau vilio-jo žodis scenoje, negu vaidza-drobieje, todėl lankiau Čikagos lietuvių teatro pastatymus. Aplink Joną ir Stasę Kelečius scenoje lietuvių apylinkėje Bridgeporte tada būrėsi lietu-viai teatralai ir menininkai, na, ir šiems menams neabejin-gi draugai. Pas Kelečius, erd-vioje Jono studijoje, praleisda-vom daug malonių valandų su įdomiais žmonėmis, bedisku-tuojančiais visą lietuviško gy-venimo spektro apimtį: nuo okupacijos, JAV politikos, nuo neįprastų darbų fabrikuose iki savaitgalinių dvasios atgaivų — teatro, dailės, knygų ir or-ganizacijų... Daugelio mūsų, pas Kelečius susirenkančių, vaikai buvo maždaug to paties amžiaus, lankė šeštadienines mokyklas, priklausė skau-tams. Tačiau stipriausias ryšys buvo Kelečių draugiš-kumas ir širdies šiluma, ypač Stasės Kielaitės-Kelečienės, kuri taip pat yra aktorė ir idomi pašnekovė, pasakotoja.

Mums, besidomintiems bet, konservatyviems žiūrovams — klausytojams, Jonas buvo tar-si lietuviškos bohemos išiku-nijimas: su auskaru ausyje, su karoliais ant kaklo, galys geru balsu traukti „Graudinuos, graudinuos“, arba „Kaip aras palaužtas“ iki ankstyvųjų gai-džių, apsikroves teptukais ir dažais bei vaidinimų tekstais. Mūsų tarpe jis buvo tartum margaspalvis, plasnojantis, giedantis paukštis tarp gage-nančių žasų.

Maciau, ir su dideliu malo-numu prisimenu, akt. J. Ke-lečiaus ir akt. N. Martinaity-tės scenos duetas. Jie sudarė puikų kamerinio teatro vie-netą, pakaitomis režisuodami ir vaidindami ne tik lietuvių, bet ir garsiųjų pasaulio dra-maturgų kūrinius. Jiedu pra-dėjo šį mažąjį puikų teatrą vienoje vasarvietėje, Wiscon-sin valstijoje, pas Mikučius, kur atostogaudavo šeimos su vaikais; užimdami mažuosius vasarotojus, inscenuodavo trumpus dalykėlius, bet greitai persikėlė į Čikagą, į sceną, kur suvaidino nepamirštamus A. Landsbergio „Vejas gluos-niuose“, Ionesco „Kėdės“, Jean Cocteau „Žmogaus balsas“, S. Becket „Paskutinis Krapo įra-šas“, J. Marcinkevičiaus „Min-daugas“ ir kitas“.

Tačiau paties J. Kelečiaus duoklė šiem pastatymams vien vaidyba nesibaigia. Jis kūrė dekoracijas. Neužmirš-tamas ispūdis, kai atsiskleidė „Menulio užtemimo“ I veiksmo uždanga ir žiūrovai išvydo kone begalinę naktinio miesto panoramą, tai net kvapą už-ėmė, lyg scenos užkulisių sien-os būtų kokių stebuklu iš-tirpusios erdvėje.

Kai gerasis žmogus apdova-notas įvairiausiais talentais, niekada nežinau, kur atmintis tave pakvies ir nulydės. Bet dailė laukia savo eilės. Ilgiau užsitiese studijų metai, kruopš-tus, atidus, plačiai apglė-biantis darbas, pritraukė uni-versiteto profesūros ir stu-dentų susidomėjimą jo kūry-ba. Jau dailininko Jono Ke-lečiaus drobės puošė Harris-ville šerifo įstaigos, Montello banko, kitų administracinių firmų interjerus, intensyviai dirbo meniškios reklamos už-rašų srityje, kai lietuvių meno pasaulis atrado šį dailininką: „Joną Kelečių pažįstame kaip talentingą aktorį ir ši paroda ne vienam gal bus staigmena. Studijuodamas pas įtakin-guosius menininkus, jis pri-ima jų metodus, tačiau nepran-da savo veido, išlaikydama savitą charakterį, kaip tapytojas koloristas. Drobieje kaip ir scenoje, Jonas išsi-veržia gaivališka ekspresija, kurioje nerisime nei vadina-mo realizmo, nei kraštutinio abstrakto — joje rasime platią spalvų viziją, būdingą Ke-

lečiui. (Adolfas Valeška 1965.09.25, atidarant I auto-rinę parodą Čiurlionio galeri-joje). Dailininkų dėmesys lydi ir toliau: „Naujas posukis ta-pyboje; aukšto meninio lygio dirbti dramoje, gal geriau kon-centruotis tapyboje? Čia esi bent savarankiškas, nuo nieko nepriklausomas, turis kur kas platesnę dirvą: jei savojoje ne-randi atgarsio, tai gali keliau-ti į svetimą, kur pasijunti kar-tais daugiau mylimas ir vertinamas, tuo pačiu bent moraliai daugiau atlygina-mas“. Tik kūryba nenutrūks-ta, savo tapyboje jis ryškiai žengia pirmyn: „Pradžioje jis stovėjo prie impresionistų. Jo paveiks-uose buvo žmogus ir gamta. Tapė portretus. Pa-veikslų sąrangą tapo vis labiau ekspresionistinė, ieškojo vi-dinės išraiškos, minties. Paskui jis gamtą pamažu stumė laukan, palikdamas tik tos gamtos ispūdį ir spalvą. Taip susidarė jo antrasis tarpsnis. Dabar jis nužengė į trečią fazę, — į abstraktinį meną. Čikagos meno mokykla. Ši mokykla išvysto teptuko virtuosiąją brūkšnį. Ir J. Ke-lečius teptuką vartoja virtuo-ziškai. Teptuko brūkšnyje sudėta daug jėgos, artistinio žaismo. Gali pasigėrėti, kaip teptukas bėga per tamsius pa-viršius, plonai paskleisdamas dažą, kartais storai jį uždė-damas. Kartais šviesiuose šiltuose plotuose jis palieka dar karštesnius pėdsakus, kad paveikslą sudramatintų“. P. Jurkus.

Nors dailės kalba dabar pa-kito ir nemažai dailininkų savo mintis reiškia kitokia for-ma, tačiau esminės kūrybinės nuostatos, ryškėjantios daili-ninko / darbuose, ieškojimų dinamika ir vidinė atsako-mybė ne kiek neprarado savo reikšmės. Jo noras eksperi-mentuoti, atrasti naują, ilgai-niui virto nauju netradiciniu menu. Jis nuėjo didelį kelią; tai savizinis ir savivokos min-tys, brėžiančios dailininko — aktorius dvasinės laikysenos ir sąmoningumo trajektorijas. Atrodo, kad laikas dailininkui visada buvo maloningas. Me-nas gali pasireikšti visur, vis-kas gali tapti menu. Jo kū-rybos pamatas — jausmiškai ir spalviniai įprasminata vizija, nuojauta, kūrybos ir raiškos laisvė. Priklausydamas vyres-niųjų, jau mažiau besireiš-kiantiųjų, kartai, vis dar savo kūryba tvirtina eksperimento dvasią. Tikrai, jo negalima buvo pakartoti, nes jo kūryba ne tik regėjimo forma, ne tik vizualinių santykių visuma.

Ar Jono Kelečiaus kūrybos palikimas bus įdomus šian-dien? Taip, nes jame yra nūdienei dailei artimų bruožų. Įvertindama ilgametį darbą lietuvių scenoje, dailių žodi, mintį, įdomius tapybos dar-bus, M. K. Čiurlionio galerija Jaunimo centre ruošia parodą, kurios atidarymas įvyks š.m. gruodžio 1 dieną, penktadienį, 7:30 val. vakare.

Laima Krivickienė

Dail. Jonas Kelečius.